

Заклучная дыскусія

Алесь Краўцэвіч: Хачу зазначыць існаванне ў Інстытуце гісторыі АН БССР сектара публікацыі мемуараў савецкіх партызанаў. Сектар існаваў у 70-я – напачатку 80-х гг. Работнікі сектара збіралі, рэдагавалі і публікавалі гэтыя ўспаміны. Такім чынам, улады імкнуліся фармаваць памяць насельніцтва Беларусі пра апошнюю вайну. Цікава, як у сучасных падручніках асвятляюцца праблемы Другой сусветнай вайны.

Людміла Дзятчык: Нашыя падручнікі – гэта дзяржаўныя падручнікі, і мы вымушаныя прытрымлівацца дзяржаўнай праграмы. Гісторыя вайны ў гэтых падручніках ізноў пачала асвятляцца з пазіцый, якія дамінавалі ў БССР. На тэму “Беларусь у Другой сусветнай вайне” ў 9 класе адводзіцца ўсяго тры гадзіны. Тэма “Другая сусветная вайна” ў курсе сусветнай гісторыі таксама вывучаецца за 3 гадзіны. Як бачыце, шмат тут не раскажаш.

Ірына Богдан: Справа ў тым, што ў мінулым годзе я выклдала спецкурс “Вялікая Айчынная вайна”. На яго адвдзілася 18 гадзін. Ідэя, магчыма, добрая. Райаддзел адукацыі параіў вывучаць гэты курс паралельна з тэмай “II святовая вайна” па ўсеагульнай гісторыі. Але ажыццявіць гэта немагчыма. Фактычна, я павінна на працягу некалькіх тыдняў у кожным класе праводзіць два дадатковыя ўрокі. У нас у ліцэі класы профільныя, выкладанне курса “Вялікай Айчыннай” прыходзіцца на люты – сакавік, калі большасць вучняў актыўна рыхтуюцца да цэнтралізаванага тэставання. У такіх умовах выкладаць гісторыю вайны ў класах прыродазнаўчага профілю вельмі цяжка.

Што датычыць падручніка, то дыяпазон адносінаў да яго з боку вучняў даволі шырокі. Досыць вялікая група задаволеная падручнікам, лічыць яго вельмі цікавым. Адзначаюць шматлікасць ілюстрацыйнага матэрыялу, вытрымкі з дакументаў. Звяртаюць увагу на існаванне розных часам супрацьлеглых ацэнак асобных падзеяў у гісторыі вайны. Іншыя вучні гавораць пра тое, што замест рэальнай гісторыі падаецца дзяржаўная ідэалогія. Яны бачаць (або адчуваюць) фрагментарнасць гэтай гісторыі. Звяртаецца ўвага, напрыклад, на тое, што нямецкая акупацыйная палітыка характарызуецца выключна як палітыка рэпрэсій.

Алесь Краўцэвіч: Мяне цікавіць на якой падручнікавай базе выкладаецца курс “Вялікай Айчыннай вайны” ў вышэйшых навучальных установах.

Віталь Барабаш: Галоўным недахопам падручніка для ВНУ з’яўляецца адсутнасць кантэксту Другой сусветнай вайны. Апроч таго, відавочна, што падручнік напісаны ў савецкіх традыцыях. Толькі некаторыя

праблемы асвятляюцца трохі па-новаму. Выкладчыкам даводзіцца выкарыстоўваць розную літаратуру – беларускую, расейскую і нават польскую. Праблема з літаратурай існуе і з’яўляецца даволі вострай. Размова пра недарэчнасці гэтага падручніка ўжо ідзе. Часта нам адказваюць, што ён быў задуманы не толькі як падручнік, але адначасна, як падарунак для ветэранаў. А такое сумяшчэнне недапушчальнае.

Рымантас Мікныс: Хачу запытаць, ці вядомыя ў Беларусі кнігі Віктара Суворова? Ці ведаюць іх змест студэнты? Ці ўзнікаюць дыскусіі па тых праблемах, якім прысвечаны кнігі В.Суворова?

Віталь Барабанш: Кнігі Віктара Суворова ў Беларусі ёсць. Падчас заняткаў са студэнтамі мы абмяркоўвалі яго канцэпцыю.

Віталь Карнялюк: Сапраўды, Віктара Суворова і яго працы ў Беларусі ведаюць. Фактычна, гэта адзіны аўтар, працы якога даюць інфармацыйную падставу для дыскусій на тэму, напрыклад, пачатку савецка-германскай вайны. Кніга Юры Туронка, магчыма, напісаная за надта складана для студэнтаў. Яе не ведаюць, а на В.Суворова спасылаюцца даволі часта.

Падручнікі па гісторыі вайны як школьныя, так і ўніверсітэцкія сапраўды нясуць на сабе адбітак “брэжнеўскай” эпохі. Там амаль цалкам адсутнічаюць напрацоўкі беларускай гістарыяграфіі апошніх 15 гадоў. У траўні гэтага года адбылася сустрэча з адным з аўтараў школьнага падручніка Марыяй Красновай. Яна наведвала, што дзяржаўныя чыноўнікі звярнулі ўвагу на тое, што Германія ў падручніку характарызуецца як нацысцкая. На іх думку, трэба пісаць “фашысцкая Германія”. Таксама звярнулі ўвагу на адсутнасць інфармацыі пра калабарацыю, патрабавалі прыбраць згадкі пра “украінскіх нацыяналістаў”, бо гэта нібыта распаляе міжнацыянальную варожасць. Відавочна, імкненне схематызаваць гісторыю вайны і навізаць гісторыкам (а праз іх вучням і студэнтам) погляд дзяржаўнага чыноўніка. Характэрна, што ў спісе рэкамендаванай літаратуры адсутнічае вядомая кніга Юры Туронка “Беларусь пад нямецкай акупацыяй” (Мінск, 1993), якая, безумоўна, была значнай падзеяй беларускай гістарыяграфіі. Да таго ж, гэта наогул адзіная новая манаграфія па гісторыі Другой сусветнай вайны ў Беларусі.

Ірына Богдан: Нягледзячы на ўсе недахопы гэтага падручніка, лічу ўсё ж такі, што яго з’яўленне – пазітыўная з’ява. А сабліва відавочна гэта, калі параўнаць яго з іншымі падручнікамі па гісторыі Беларусі.

Алена Пархаць: Дзеці таксама карыстаюцца ўспамінамі, у т.л. успамінамі сваякоў.

Марына Палішчук: У нашай школе ствараўся музей, прысвечаны 60-годдзю Перамогі. І мне разам з дзецьмі прыйшлося шмат сустрэцца

ца з ветэранамі. Запісвалі ўспаміны, размаўлялі. Гэтыя размовы дазволілі сапраўды паглядзець на вайну вачыма простага чалавека, салдата.

Андрэй Вашкевіч: Хачу звярнуць увагу на такую гістарычную крыніцу, як вусная гісторыя. У савецкі час гэты метад гістарычных даследаванняў практычна не выкарыстоўваўся. Адзіным выключэннем была толькі вядомая кніга “Я з вогненай вёскі”. І толькі паўтары гады таму ў Маладзечне выйшла з друку кніга ўспамінаў аўтарства беларускага настаўніка Уладзіміра Корзуна, які працаваў у 30–60-ыя гг. у школе на Чэрвеншчыне. Ён пісаў гэтую кнігу для самога сябе і для сваіх дзяцей, бо быў пэўны, што ніколі ўспаміны не будуць апублікаваныя. Ягоная бачанне вайны з’яўляецца сапраўдным адказам на тое, што выдаецца сёння ў дзяржаўных выдавецтвах. Ён фактычна адказаў на тое пытанне, якое мы абмяркоўвалі сёння, ці была апошняя вайна грамадзянскай вайной у Беларусі? Грамадзянская вайна – гэта вайна ідэяў. Але такой вайны, вайны ідэяў у Беларусі было вельмі мала. Беларускае грамадства ўжо перад вайной было паламаннае сталінскімі рэпрэсіямі, перасяленнямі насельніцтва з вёскі ў горад. Гэтае грамадства страчвала сваю структуру. Тыя гвалты і рэпрэсіі, якія рабілі “свае” ў вёсках (пра што казаў спадар Смалянчук) трэба хутчэй разглядаць як выяўленне самага дрэннага, што ёсць у чалавеку ва ўмовах анархіі, ва ўмовах, калі абставіны ў выглядзе нямецкіх акупантаў правакуюць чалавека на гэта. Падчас гэтай вайны нават сваёй часта забівалі адзін аднаго за тое, што ў мірны час праз дзень ужо не згадвалі.

Мы з сябрамі займаемся вуснай гісторыяй у ваколіцах Гародні з 1998 г. Асабліва ўвага да Сапоцкінскага пасялковага савету, які ўяўляе сабой невялікі польскі “куточак” у Беларусі. Мы запісалі больш дзесятка цікавых успамінаў. Між іншым нас цікавіў нямецкі контрудар у раёне Гародні ў ліпені 1944 г., нанесены дывізіяй СС “Мёртвая галава”. Успаміны дазваляюць казаць пра падзеі, якія зусім не асветленыя ў навуковай літаратуры. А жыхары вёсак Адамавічы і Пышкі распавядалі пра горы трупаў савецкіх салдат на пераправе ў Пышках, пра нямецкія танкі, якія расстрэльвалі савецкіх салдат, што спрабавалі ўцячы з заходняга берага на ўсходні, пра некалькіх нямецкіх кулямётчыкаў, што два тыдні стрымлівалі цэлыя палкі Чырвонай арміі, пра “Кацюшы”, якія дзеля знішчэння гэтых кулямётчыкаў спалілі цэлую вёску ды інш. Цікава, што нават канкрэтныя ваенныя падзеі можна вывучаць з дапамогай вуснай гісторыі.

Дзмітры Люцік: Шмат часу ўжо згублена. Многія людзі ўжо адышлі ад нас. Цяпер мы вядзем размову пераважна з дзецьмі ваенных гадоў. Тым не менш тая інфармацыя, якую можна сабраць, яшчэ мае велізарную каштоўнасць. Між іншым гэта датычыць гісторыі 1941 г. Звычайна,

аповяды людзей пра першыя дні вайны істотна адрозніваюцца ад успамінаў як савецкіх салдат, так і немцаў. Але, калі, напрыклад, мы прыйшлі ў вёску Канюхі, то размовы з людзьмі пераканалі ў большай верагоднасці нямецкіх успамінаў. Цікава, што адносіны людзей да вайны часта залежалі ад іх паходжання, ад веравызнання. Калі размаўляеш з каталіком, то складваецца ўражанне, што немцы лепш ставіліся далюдзей, чым Саветы, іх войскі і савецкія партызаны. Напрыклад, жыхары Скідаля распавядалі пра трагедыю савецкіх афіцэрскіх сем'яў даволі аб'якава. Гэтыя людзі для іх былі і засталіся чужынцамі. Пра дапамогу размова не ішла. Іншае стаўленне да вайны назіралася з боку праваслаўнага насельніцтва. Немцы ўспрымаліся як захопнікі і ворагі. А прыход Чырвонай арміі людзі ўспрынялі, як вяртанне “сваіх”. Расповядалі пра галодных і абадраных савецкіх салдат, якім людзі па мажлівасці дапамагалі.

Хачу таксама адзначыць, што старажытны абрад начнога стаўлення крыжоў і ткацтва назіраўся таксама ў перыяд калектывізацыі ў Заходняй Беларусі. Гэта, дарэчы, сведчыць і пра тое, як людзі ўспрымалі калектывізацыю. Падобна, што таксама было пачуццё канца свету.

Алена Пархаць: Я таксама ўзначальваю музей у сваёй школе і вельмі часта мы з дзецьмі размаўляем пра падзеі апошняй вайны. Мне падаецца, што самае простае, што можна зрабіць, гэта падштурхнуць дзяцей да таго, каб распытвалі сваякоў, суседзяў пра вайну. Многія вучні лета праводзяць у вёсцы і маюць такую магчымасць, якой самі рэдка карыстаюцца. Калі дзеці будуць рабіць гэта, то памяць не будзе паміраць, незалежна нават ад таго, з якім пунктам гледзішча яны сустрэнуцца. Іншым разам людзі самі прапануюць успаміны. Так, дзядуля аднаго з вучняў маёй школы напісаў два сшыткі ўспамінаў. Настаўнікі павінны падштурхоўваць дзяцей.

Ірына Богдан: Я бачу яшчэ адну задачу для настаўніка. Ён павінен вучыць дзяцей аналізаваць, вучыць думаць, ставіцца да інфармацыі крытычна. Памяць будзе заўсёды, бо яна ёсць на генетычным узроўні. Іншым разам людзям не хочацца ўспамінаць. Мой дзядуля, які ваяваў пад Кёнігсбергам, на ўсе мае дзіцячыя пытанні звычайна адказваў: Гэта тое, што я хачу забыць. Але гэта толькі ўзбуджала маю цікавасць. Настаўнікі павінны дзяцей зацікавіць. Галоўнае даць першы штуршок.

Алесь Смалянчук: Вялікую ролю адыгрываюць сёння ўспаміны людзей, якія не з'яўляюцца “афіцыйнымі ветэранамі”, але для якіх вайна засталася той часткай жыцця, якую немагчыма забыць.

Юры Мілеўскі: Мы, гісторыкі павінны пісаць гісторыю звычайнага чалавека. Мы больш углядаемся ў жыццё палітыкаў, іншых вядомых асобаў, а звычайны чалавек знікае ў гісторыі. І ў Польшчы, і ў Беларусі

доўгія гады людзі павінны былі пісаць у успамінахне тое, што перажылі, а тое, што ад іх чакалі партыйныя начальнікі. Важна таксама праводзіць абмеркаванне спрэчных момантаў у гісторыі. Я з’яўляюся ўдзельнікам польска-беларускай камісіі гісторыкаў па падручнікам. Апошні раз мы сабраліся ў 1997 г. у Любліне. Камісіі пагражае натуральная смерць.

Рымантас Мікныс: У нас атрымалася вельмі цікавая размова. Прыемна было слухаць настаўнікаў. Сапраўды вельмі важна, каб дзеці пачалі задумвацца над тым, адкуль яны прыйшлі, якая ў іх гісторыя. Культура гістарычнай памяці – вельмі важная праблема для ўсёй Еўропы. Можна казаць, што калі такая культура ёсць, то мы маем дачыненне з грамадзянскай супольнасцю. Мы павінны таксама размаўляць пра грахі ўласнага народу і спрыяць развіццю гістарычнай памяці ў Беларусі, ў Польшчы і ў Літве.

Алесь Краўцэвіч: Склалася ўражанне, што ў дачыненні да гістарычнай памяці нашымі трыма краінамі ёсць вялікае падабенства, але ёсць і розніца. Падабенства ў тым, што ўсе мы суцькаемся з праблемай міфалагізацыі гістарычнай памяці, у т.л. і памяці пра вайну. Спецыфіка Беларусі заключаецца ў тым, што ў нас існуе найвялікшая розніца паміж памяццю “афіцыйнай” і народнай памяццю пра апошнюю вайну. Міфалагізацыя вайны ў Беларусі адбываецца з пункту гледзішча кіраўніцтва неіснуючай краіны, а менавіта СССР. І тут самая вялікая адрозненне Беларусі ад суседзяў, бо там можна казаць пра нацыянальную міфалагізацыю гісторыі. Трэба канстатаваць пэўную тупіковасць сітуацыі ў Беларусі.

